

Rūdolfs Šteiners

SOCIĀLĀ ORGANISMA TREJĀDE UN PAŠREIZĒJĀ SITUĀCIJA PASAULĒ

1920. gada 19. marts

Šodien tā saucamās sociālās programmas lidinās gaisā bezgalīgā skaitā. Tās tiek ražotas vairāk nekā jebkurā citā laikā, pateicoties graužošu spēku ietekmei. Priekšlikumu, kā tikt ārā no šī posta un kā uzbūvēt ko jaunu, būtībā netrūkst. Ja pašreizējā posta situācijā, līdzās citiem priekšlikumiem, ideja par sociālā organisma trejādi ir spiesta pieprasīt uzmanību arī sev, tad tikai tādēļ, ka šī ideja, ja saprot tās patieso jēgu, dod ko nesalīdzināmu ar citiem programātiskiem priekšlikumiem vai abstraktiem sociāliem ideāliem. Es gribu piedāvāt jūsu uzmanībai dažas atziņas, kas parāda – visām šīm programmām ir lemts palikt utopijām. Atliek vien atzīt, ka visu līdz šim šķietami stingro tradicionāli saimniecisko, juridisko un garīgo kārtību ir pārņēmis nenoliedzams sagrauves process, kas Eiropā vēl nav pietiekami novērtēts, lai arī visai skaidri izpaužas Eiropas civilizācijā pēdējos četrus, piecus šausmu pilnus gadus.

Šādā [kritiskā] laikā neko nevar uzbūvēt, balstoties jau esošajā, kas joprojām ir saglabājies. Pēdējā laikā pat šķietami visstabilākās institūcijas ir nonākušas *ad absurdum*. Tas rāda, ka nākotne pavisam noteikti jābūvē uz pilnīgi jauniem pamatiem. To var darīt, tikai vadoties no pareizām domām, un te drīz vien izrādās, ka pamati, kas ļautu uzbūvēt ko auglīgu un veselīgu, nebūt nav viegli atrodami. Vispirms jau trūkst jebkāda saskares punkta ar īstenību, lai spētu īstenot viena otra idejas. Savukārt saturs, kas nespēj iekļauties īstenībā, ir utopija.

Ideja par sociālā organisma trejādo raksturu gribētu no tā izvairīties. Tā principā nepiedāvā neko tādu, ko varētu nosaukt par sociālo problēmu risinājumiem vai sociālo programmu. Tā grib parādīt veidu, kā cilvēki sabiedrībā var darboties kopā, lai graužošajiem spēkiem pretī nostādītu jaunas sabiedrības veidošanās un attīstības spēkus.

Es gribu teikt, ka tas, par ko citi runā, notiks tikai tad, ja īstenosies tāda cilvēku un cilvēku grupu sadarbība, par kādu iestājas sociālā organisma trejādes ideja. Tās izvirzītājs neuzskata sevi par viszini vai pravieti, kurš spētu pateikt, kādai tieši iestādei nākotnē jābūt, lai aplaimotu cilvēci. Viņš tikai gribētu, lai to cilvēku domas, kuriem tiešām ir kas sakāms, varētu likt lietā un, cilvēkiem sadarbojoties, tās lietišķi realizēt.

Iegansts šai idejai radās cilvēkam, kurš jau diezgan sen to atļaujas jums klāstīt. Tas nāk no gadu desmitiem ilgas dzīves pieredzes un attiecas uz sociālajām attiecībām dažādos Eiropas reģionos, bet jo īpaši skar tās Viduseiropas daļas, kuru liktenis nesenajā lielajā kara katastrofā parādīja, ka līdzšinējā sociālā struktūra Eiropas valstīs tiekusies pēc kaut kā jauna, bet nav bijusi gatava saprast un pozitīvi izmantot tos spēkus, kas plūst no cilvēces dziļēm augšup, apziņā. Ja bez aizspriedumiem aplūko vēsturi, sākot no 19. gadsimta pēdējās trešdaļas līdz pat 1914. gadam, var skaidri redzēt, ka cilvēku dogmatiskā pārlicība, kuru vēl šodien uzskata par neaizskaramu, lai arī tā daudzos Eiropas

reģionos ir saļodzījusies, proti, pārliecība par viengabalainu valsti, kas pēdējos trīs četrus gadsimtus pamazām pārņem visas sabiedriskās dzīves sfēras, īstenībā vairs nav spējīga risināt svarīgus cilvēces uzdevumus, nav spējīga vienlaicīgi aptvert un pārvaldīt garīgo, valstiski politisko jeb juridisko un saimniecisko dzīvi. Tādēļ tiem, kuri pēdējā laikā ir pievērsušies sociālā organisma trejādes idejai, radās jautājums: kāds veidols jāņem līdz šim par nedalāmu vienību uzskatītajai valstij trīs galvenajās cilvēka dzīves sfērās, proti, garīgajā dzīves sfērā, tiesiski-politiskajā un saimnieciskajā sfērā. Un tagad, pirms pārejam pie pamatojuma, atļaujiet man īsumā izklāstīt, kā būtu jādomā par cilvēku kopdarbu, lai varētu tikt galā ar uzdevumiem, kurus izvirza šīs trīs galvenās dzīves sfēras.

Principā šo trīs sfēru dzīve centrālās varas rokās tika nodota tikai pēdējos 3, 4 gadsimtos. Atliek atcerēties Viduslaiku situāciju uz Jauno laiku robežas, kad visas mācību iestādes no skolām līdz pat universitātēm nebija valsts dibinātas. Tās organizēja un finansēja baznīcu draudzes vai citas kopienas, kas pastāvēja paralēli valsts iestādēm. Tikai pēdējo 3, 4 gadsimtu gaitā izveidojās uzskats, ka viengabalainai valstij ir jāīsteno sava vara arī pār skolām, universitātēm u.c. Tāpat arī saimnieciskā dzīve noritēja pēc saimniecisko korporāciju ieskatiem. To pārstāvji savā darbā vadījās tikai pēc saimnieciskiem motīviem. Un tikai 16. un 17. gadsimtā valsts īstenoja savu varu arī pār saimniecisko dzīvi. Gara, tiesiskās un saimnieciskās dzīves apvienošana tika pilnā mērā īstenota tikai Jaunākajos laikos, lai arī atsevišķas tās pazīmes šur tur bija vērojamas jau agrāk, jo parasti visi jaunie vēstures impulsi piesakās jau iepriekš.

Ideja par sociālā organisma trejādību gribētu rosināt šīs trīs jomas nostādīt katru uz sava patstāvīga pamata. Tas skaidrojams ar to, ka Jaunās vēstures gaitā vēsturiskā procesa virspusē iznācis noteikts princips, es vēlreiz gribētu teikt: no cilvēcisko jūtu un sajūtu dzīves dzīlēm. Visstiprākais impulss sabiedriskajā dzīvē, neskatoties uz visu pārējo, kas šodien parādās, ir tieksme pēc demokrātijas. Šis princips iznāk priekšā un pārņem cilvēku apziņu kā elementārs spēks. Var teikt: kā noteiktā atsevišķa cilvēka dzīves periodā iestājas dzimumbriedums, tā tikpat dabiski Eiropas cilvēces attīstībā ienāk tieksme pēc demokrātijas, kas ir gatavota jau kopš 15. gadsimta.

Ja mēģina atrast būtisko dažādos manifestos un sociālajās programmās, kas pieprasa vai apņemas nodrošināt demokrātiskas cilvēku sadzīves formas, tad, galu galā, kā vienīgo saprātīgo var secināt šo: valsts dzīvi skarošie jautājumi jārisina, vadoties no visu pilngadīgo cilvēku, kurus var uzskatīt par spriest spējīgiem, kopdarba un kopīgā sprieduma. Tā ikviens ir vienlīdzīgs ar pārējiem, vienādi tiesīgs spriest par visiem valsts iedzīvotāju jautājumiem un vienādi tiesīgs veikt savu ieguldījumu sociālajā dzīvē, vienlīdzīgs ar citiem savās prasībās pret sociālo dzīvi. Šī ir sākotnēji abstrakta demokrātiska prasība, taču tā kļūst konkrēta, kad jaunā vēsturiskā situācijā tā tiek saistīta ar svarīgiem sajūtu un jūtu impulsiem. Var teikt, ka šī demokrātiskā tendence Eiropas valsts veidojumā ienāca, lai cīnītos pret to, kas bija radies feodālajā un citās sabiedrības iekārtās. Demokrātiskā tendence ir it kā iespraukusies šajās vairāk vai mazāk saglabātajās vecās sabiedriskās dzīves formās. Katrā ziņā tieksme pēc demokrātijas jaunākajā vēsturē ir izpaudusies pietiekami skaidri. Tā kā Eiropas valstu varas turētāji nevarēja gluži ignorēt šo tautas prasību pēc demokrātijas, viņi piešķīra esošajām varas struktūrām demokrātijas izskatu, izvēršot to arī gara un saimnieciskās dzīves jomā.

Tā rezultātā modernās cilvēces sabiedriskajā dzīvē ir radusies kāda svarīga pretruna. Tas, kura tieksme pēc demokrātijas ir nopietna un godīga, ievēros šo iekšējo pretrunu mūsdienu sabiedriskajā

dzīvē. Es raksturotu šo pretrunu tā: gara dzīve līdz ar tās svarīgāko daļu, izglītības sistēmu, nevar attīstīties citādi, kā cienot cilvēku spējas, kuras ir viscaur individuāli atšķirīgas. Ja nivelējošo demokrātiju piemēro tam, kas tiecas izpausties atšķirīgi katrā individuālā gadījumā un kas ļautu gara dzīvei plaukt un zelt, veicinot kopīgo labumu, tad gara dzīve cieš, tā tiek apspiesta. Tādēļ, es domāju, tam, kurš uztver demokrātijas ideju godīgi, nākas atzīt: visur, kur demokrātijai ir nozīme, tai ir jāpastāv, taču tā nav piemērojama jautājumos, kurus nevar risināt visi pilngadīgie sabiedrības locekļi. Ja izseko šo domu līdz pēdējai konsekvencei un pārbauda, vai tiešām tiek ievēroti visi aspekti, kuri šai sakarā jāievēro, tad nonāk pie secinājuma – lai demokratizētu modernās valsts dzīvi, no šīs valsts atbildības sfēras, no tās politiski juridiskās ietekmes jāatbrīvo gara dzīve [kultūra, izglītība, reliģija, zinātne].

Gara dzīve jānostāda uz atsevišķa pamata, turklāt tik pamatīgi, lai, piemēram, pasniedzēji – no sākumskolas līdz pat augstākajai izglītības pakāpei – vienlaicīgi pārvaldītu arī audzināšanas un mācīšanas procesu, lai audzināšanas un mācīšanas pārvalde būtu saistīta ar šī sociālā organisma specifisko gara dzīvi.

Es saku konkrēti: tikai tad, ja skolotāja slodze ļaus veltīt laiku mācību procesa pārvaldīšanai no zemākās līdz augstākajai pakāpei, tikai tad, ja tiks radīti tādi institūti, kuros tie, kas darbosies gara dzīves sfērā un jo īpaši audzināšanas un izglītības sfērā, sadarbosies vienīgi ar citiem audzinātājiem un pasniedzējiem, ja viss garīgais organisms būs patstāvīga vienība, kas balstās pati sevī, tikai tad visi spēki, kas dus cilvēcē, tiešām varēs tikt atraisīti, tad gara dzīve varēs nest labus augļus. Tas – lai arī abstraktā formā – norāda uz nepieciešamību veidot gara dzīvi pēc patstāvīgiem principiem, ļaut tai realizēt savus impulsus, atdalīt to no visa, kam nepieciešama demokrātija.

Līdzīgi kā gara dzīve jānodala no valsts pārvaldes, tāpat no tās jānodala arī saimnieciskā dzīve. Līdz ar to mēs skaram jomu, kurā var satikt vēl mazāk pretinieku nekā gara dzīves jomā. Gara dzīvē, it sevišķi izglītībā, pēdējos 3 līdz 4 gadsimtus par izglītotu cilvēku tiek uzskatīts tikai tas, kurš atzīst valsts varu izglītībā kā vienīgo pareizo un kurš nemaz nespēj iedomāties atgriešanos pie patstāvīgas gara dzīves, neiekrītot klerikālismā (zem baznīcas diktāta).

Arī saimnieciskajā dzīvē ir līdzīga situācija. Kamēr gara dzīve nodarbojas ar cilvēka spējām, kuras bērnis atnesis sev līdzī fiziskajā esamībā un kurām jāattīstās brīvi, saimnieciskā dzīve nodarbojas ar to, kas balstās pieredzē un profesionalitātē tajā saimniecības nozarē, kurā konkrētais cilvēks darbojas. Tādēļ arī saimnieciskajā dzīvē demokrātija nevar būt noteicošā, saimniecībai jābalstās uz profesionalitātes lietišķā pamata.

Kā var nodrošināt profesionālu un lietišķu pamatu saimnieciskajā dzīvē? Nevis ar dažādām korporācijām un citām šodien populārām organizācijām, bet tikai un vienīgi ar to, ko es gribētu saukt par asociācijām. Cilvēkiem, kuri apguvuši kādu saimniecības jomā nepieciešamu profesiju un kļuvuši tiešām zinoši noteiktā saimniecības nozarē, būtu jāveido asociācijas. Nevis kādam valsts ierēdnim jāorganizē šīs asociācijas, bet viņiem pašiem jāapvienojas pēc lietišķiem apsvērumiem, kādi rodas saimniecības nozarēs starp preču ražotāju un patērētāju, starp profesionālām jomām un saimnieciskām nozarēm. Tad sāk darboties likums, kas nosaka, cik lielas drīkst būt asociācijas, kā tās jāorganizē, kādēļ tās var kļūt kaitīgas, ja ir pārāk lielas vai pārāk mazas. Saimnieciskajā dzīvē drošu pamatu var izveidot, ja ir šādas asociācijas un viss, kas šādās asociācijās tiek paveikts sociālās struktūras labā,

sekojot gluži saimnieciskiem impulsiem, balstās lietišķā profesionālismā. Tad ikviens zina, pie kā viņam vērsties ar to vai citu jautājumu, viņš zina, ka caur asociācijas struktūru viņš ir saistīts ar pārējiem un ka viņam savs produkts jārealizē caur asociāciju ķēdi, un tml.

Tā kā es nevaru šeit ilgi runāt, tad šo ideju var tikai ieskicēt. Tātad, garīgo dzīvi jāveido no pašas spēkiem, un tas būs iespējams tikai tad, ja to pārvaldīs cilvēki, kuri paši arī to īsteno. Tāpat arī saimnieciskajai dzīvei jāvadās pēc saviem ieskatiem, proti, ja cilvēki tajā apvienojas pēc saimnieciskās dzīves principiem. Ja saimnieciskā dzīve būs patstāvīga, tad saturu iegūs arī trešais sociālā organisma loceklis, kuru veido tikai visu vienlīdzīgo pieaugušo cilvēku spriedums, proti, valsts kā tāda.

Es ļoti labi zinu, ka daudzus cilvēkus pārņem šausmas, ja ar viņiem runā par sociālā organisma trejādi, ko nākotnē būs nepieciešams īstenot. Tas ir tādēļ, ka cilvēki domā – valstij būs jāsašķeļas trīs daļās. Un viņi jautā, kā tad šīs trīs daļas sadarbosies? Taču īstenībā, tieši pateicoties tam, ka šīs trīs daļas varēs pilnīgi atraisīties no savstarpējās atkarības, kā es to pirmīt ieskicēju, valsts vienotība varēs tikt saglabāta, jo paši cilvēki, kuri piedalās visu šo trīs jomu dzīvē, nodrošinās tās vienotību. Katrs tā vai citādi darbojas organisma garīgajā sfērā. Ja viņam ir bērni, viņš ir ieinteresēts skolu garīgajā brīvībā. Arī citādi viņš ir saistīts ar garīgo organismu caur savām interesēm. No garīgā organisma iegūto (izglītību, kultūru, pasaules uzskatu, reliģisko pārliecību) viņš ienes savā darbā un dzīvē, tādejādi ietekmējot arī demokrātiskās valsts dzīvi, jo piedalās tajā ar savu balsi kā pilngadīgs cilvēks. Savukārt par sabiedriskajām tiesībām, drošību, labklājību utt., kas skar ikvienu valsts locekli, rūpēsies vienotās valsts sistēma, kas balstīsies to cilvēku lēmumos, kuri izveidojuši savas dvēseles brīvajās skolās un savstarpējā mijiedarbībā. Un ar šādu dvēseles konstitūciju apveltīts cilvēks ienāks saimnieciskās dzīves sfērā, kurā viņš būs saistīts ar citiem caur dažādu asociāciju tīklu, kurās darbosies arī viņš pats. Citiem vārdiem, tas, ko cilvēks iegūst no gara dzīves, attīstās kā spējas un profesionalitāte, valsts dzīvē viņš iegūst tiesības un pienākumus, bet saimnieciskajā dzīvē īstenojas viņa reālais ieguldījums: labi produkti, reāls taisnīgums attiecībās ar partneriem un patērētājiem un jaunas dzīves uzlabošanas idejas. Šādi katrs cilvēks ir valsts vienotības garants un īstenotājs. Iedalījums pastāv tikai cilvēku apziņā, lai, darbojoties te vienā, te otrā, te trešajā dzīves jomā, pašsaprotami ievērotu katrai piemītošos īpašos principus.

Man bieži tiek iebilsts, ka šādi mēs atkal atgrieztos pie Senajā Grieķijā pastāvošajām sabiedrības kārtām: barotājiem, kareivjiem un skolotājiem. Bet šis iebildums tikai parāda, cik pavirši cilvēki aplūko šādas lietas. Ne jau paši cilvēki tiek iedalīti kārtās. Runa ir par to, ka ārējās dzīves struktūra tiek iedalīta trīs sfērās. Tieši tad, ja cilvēks atrodas šādā trejādā organismā, kļūst iespējams likvidēt jebkādas kārtas un īstenot patiesu demokrātiju. Katram, kurš aplūko cilvēku dzīvi bez aizspriedumiem, šādu iekšēju nepieciešamību norāda tieši moderno valstu attīstība.

Mēs redzam, ka valstis, no vienas puses, ir spiestas rēķināties ar demokrātijas nepieciešamību, bet tad ļauj tai izvirst, jo demokrātiskā valstī arvien lielāku pārsvaru gūst cilvēki, kuri ir garīgi stiprāki (gudrāki) par citiem. Jomā, kur šīs cilvēku spējas ir svarīgas, teiksim, garīgajā dzīvē, tas ir attaisnoti. Turpretī demokrātiskās valsts sfērai jābūt tīrai no stipras spējīgu personību ietekmes – tai jāatbilst mūsdienu cilvēces pamatprasībai, kurā par derīgu tiek uzskatīts tas, kas vienādi pienākas visiem pilngadību sasniegušiem cilvēkiem: vienādas tiesības un pienākumi likuma priekšā.

Saimnieciskajā sfērā sevišķi labi redzams, cik nepieļaujami tajā ir neierobežoti izpausties tam, ko cilvēks apgūst garīgajā dzīvē kā savu īpašo spēju, jo, pateicoties tai, viņš var sasniegt saimniecisko pārkumu (uzkrāt bagātību un iegūt pārk lielu varu). Taču tas nedrīkst veicināt viņa sociālo pārkumu (īpašu statusu attiecībā uz tiesībām un pienākumiem). Tas nenotiks tikai tad, ja saimnieciskā vara paliks saimnieciskās dzīves ietvaros un nevarēs kļūt par politisku, t.i., juridisku varu. Viss, kas šodien ir novests līdz sociālā jautājuma karikatūrai, tiktu pārvarēts, ja saimniecisko dzīvi nostādītu uz atsevišķa pamata, bet demokrātiskās valsts dzīve varētu godīgi un vaļsirdīgi nostāties uz sava pamata. Jaunāko valstu attīstība māca, cik nepieciešama ir cilvēces pievēršanās šādiem principiem. Tādēļ atļaujiet man līdzās vēsturiskiem impulsiem, kurus jāuztver, lai pievērstos sociālā organisma trejādes idejai, vispirms nedaudz raksturot divus citus, subjektīvus avotus, no kuriem ilgu gadu laikā manī ir veidojies šis trejādā sociālā organisma impulss.

Viens no avotiem ir garazinātniskās izziņas, kuru esmu izvēlējis pārstāvēt kā savu dzīves izpratni, līdzekļi un to sniegtais priekšstats par cilvēces attīstības noteikumiem, kas atšķiras no materiālistiski dabaszinātniskā pasaules uzskata. Šodien izplatītais materiālistiski dabaszinātniskais pasaules uzskats īstenībā nevar nonākt pie patiesām zināšanām par cilvēces vēsturisko tapšanu, jo tas, ko mēs šodien saucam par "vēsturi", vairāk vai mazāk ir *fable convenue* (konvencionālās fabulas). Nodarbojoties ar vēsturi, mēs iedomājamies, ka cilvēces tapšanas notikumi ir kādu iepriekšējo sekas, un šie iepriekšējie, savukārt, ir citu agrāko sekas, un mēs gribam no šīs vēstures kaut ko mācīties, lai risinātu mūsu laika sociālos un politiskos uzdevumus. Patiesi lietišķs, nevis vienkārši uz analogijām balstīts, visas cilvēces tapšanas salīdzinājums ar atsevišķa cilvēka tapšanas procesu varētu dziedināt cilvēci no šiem maldiem.

Kad es vēroju, kā attīstās cilvēks, man ir jāsaka: tas, ko viņā var novērot pirmajos dzīves gados, dzīves vidū un tās beigās, nebūt nav stāsts par cēloņiem un sekām. Es tiešām nevaru teikt, ka, sasniedzis 35 gadu vecumu, cilvēks organiski seko tikai tam, kas pārdzīvots 20 – 25 gadu vecumā. Mēs redzam, ka, cilvēkam attīstoties, no viņa paša organisma, no visas viņa organisma esamības un būtības ceļas noteikti attīstības impulsi, attīstības spēki, kuri īpaši aktīvi izpaužas noteiktos laika periodos.

Katram cilvēkam dzīvē ir periods, kad iestājas zobu maiņa: apmēram ap septīto dzīves gadu. Ja mums ir atbilstošs orgāns, kas ļauj vērot šo attīstību, mēs atklājam, ka līdz ar to mainās arī bērna dvēseles dzīve. Bērns no atdarinošas būtnes pārvēršas būtnē, kas jūt nepieciešamību pēc autoritātes, nepieciešamību vadīties pēc cilvēku spriedumiem, kurpretī agrāk viņš tos tikai atdarināja. Arī dzimumbrieduma gaitā var skaidri novērot pārvērtības dvēseles dzīvē. Arī vēlākajos gados var vērot pārmaiņas, ja vien, kā tika teikts, mums ir izveidots atbilstošs orgāns.

Atsevišķam cilvēkam viss nenotiek vienkārši pēc cēloņu un seku principa, bet pateicoties attīstību virzošiem spēkiem, kas paceļas no viņa būtnes dzīlēm, un tāpat tas notiek arī ar cilvēci. Ja lietišķi studē vēsturi, tad var atklāt – tas gan ir tikai viens piemērs –, ka starp 14. un 15. gadsimtu visas civilizētās cilvēces attīstībā ienāca jauns impulss. Tieši tad var novērot pāreju, kuras rezultātā radās Jauno laiku cilvēce. Tas notika atbilstoši elementārai attīstības nepieciešamībai. Ir liela atšķirība, ko cilvēki uzskata par pareizu, cilvēka cienīgu esamību, sākot no 15. gadsimta, un ko par to domāja viduslaiku cilvēks.

Dvēseles vēsture, kā to redz garazinātne, kuru pārstāv mūsu celtne Dornahā un ar kuru mēs vēl īsti neesam nodarbojušies, ļauj mums demokrātijas principu aplūkot kā jaunākajā cilvēcē radušos jaunu īpašību, kāda tā veidojas cilvēkā, teiksim, sasniedzot dzimumbriedumu. Redzot faktu, ka jaunākā cilvēce ir pavisam citāda un ka, līdzīgi kā atsevišķa cilvēka gadījumā, jāērēķinās ar tās attīstības principiem, aug pārliecība, ka demokrātijai nevar pretoties, bet tā uzdīgst no elementārās cilvēka būtnes, tāpēc sociālais organisms jāiedala trīs sfērās, lai tas, ko var organizēt demokrātiski, cilvēces attīstības procesā tiktu pie savām tiesībām. Tātad, garazinātniskais skatījums uz cilvēces attīstības impulsiem ir viens; pavisam kas cits ir faktiskās tautu dzīves vērošana.

Šai sakarā es varu minēt dažus piemērus, kas parāda jauno laiku monolīto valstu nespēju nonākt pie patiesi dzīvotspējīgas sociālās struktūras. Lai to redzētu, pietiek norādīt uz dažiem piemēriem. Jūs sapratīsiet, kādēļ es, nebūdamis šveicietis, tieši Šveices piemēru izvēlos kā vistuvāko. Man tikai vēl jāpiemin, ka atsevišķās Eiropas valstu struktūrās tas lielā mērā jau ir iestājies, un pakāpeniski iestāsies arī citās, tāpēc ir tuvredzīgi paļauties uz to, ka 'pie mums jau vēl viss ir citādi, mums nav jāuztraucas par to, kas notiek citur'.

Aplūkosim kā piemēru Austrumeiropu, respektīvi, Krieviju – ne tikai tādēļ, ka Krievija sava traģiskā likteņa dēļ šodien ir īpaši svarīga zeme cilvēku vērošanai, bet arī tādēļ, ka pēc vadošo angļu politiķu spriedumiem, ko viņi sludina kā "praktisko politiku", Krievija ir zeme, ar kuras tautu visuzskatāmāk var izspēlēt eksperimentu, kas parādīs, kādas vajadzības un kādas neiespējamības valda mūsdienu tautu dzīvē. Atļaujiet man izcelt tikai dažus aspektus no krievu tautas būtības.

Mēs redzam, ka 19. gadsimta 60. gados jums pietiekami labi pazīstamajam krievu absolūtismam pretī tiek nostādīta īpatnēja sociālā struktūra: zemstvas (*земства*) – lauku reģionu sapulces, kurās kopā sanāk lauku dzīves pārstāvji, cilvēki, kuri iesaistīti atsevišķu reģionu saimnieciskajā dzīvē vai citās jomās, lai līdzīgi kantona padomei apspriestu noteiktus jautājumus. Kopš 60. gadiem Krievija ir pilna ar šādām zemstvām. Būtībā tās veic produktīvu darbu. Tās sadarbojas ar tādām senām un tradicionālām Krievijas organizācijām kā "mir" un veidojas ciematu draudzēs. Tā ir sava veida ciemata saimnieciskās dzīves piespiedkārtas organizācija. Tās ir vecās demokrātiskās krievu zemnieku organizācijas paražas, bet tajā, kā šīs zemstvas rodas, parādās arī kas jauns, kas sliecas uz demokrātijas pusi. Un šeit parādās kaut kas augstākajā mērā īpatnējs; tas kļūs vēl uzkrītošāks, ja aplūkosim vēl kādu citu parādību, kas izveidojās Krievijā, pirms Pasaules kara katastrofa to visu iznīcināja un nostādīja citā gaismā.

Krievijas situācijā dažādu profesiju cilvēki asociējās savā starpā, un tā radās profesionālās asociācijas, piemēram, banku ierēdņu asociācija. Šīs asociācijas ir apvienojušās plašākās asociācijās. Ierodoties Krievijā, lai veiktu darījumus, jūs satiktu nevis atsevišķus cilvēkus, bet visur uzduartos šādām asociācijām.

Tas viss iekļāvās absolūtisma valsts pārējā dzīvē. Ja studē šīs zemstvas, šīs asociācijas, arī šīs "mir" organizācijas, var ievērot sekojošo.

Protams, šīs organizācijas iesniedzās arī citās dzīves jomās, tai skaitā skolu sistēmā, taču tur tās nepaveica neko sevišķu. Kurš studē šīs asociācijas bez aizspriedumiem, tas ievēro, ka tās paveica labu darbu. Katrā ziņā šīs zemstvas neizveidojās par korporācijām. Tās bija tieši asociācijas, kurās

zemnieki apvienojās ar sākotnējās industrijas jomā strādājošajiem utt. Lai arī šīs organizācijas izskatījās pēc sabiedriskām iestādēm, tās tomēr bija asociācijas un, kā jau teikts, veica visnotaļ labu darbu. To paveiktais attiecas tikai uz saimniecisko dzīvi, un mēs varam teikt: Krievijā parādās īpatnēja lieta, proti, tur rodas organiska sistēma, kas uzbūvēta pēc asociāciju principa. Izrādījās, ka krievu valsts nezina, ko iesākt ar to, kas tajās top. Tātad, agrīnā kapitālisma attīstība, kāda tā bija Krievijā, radīja saimniecisku organizāciju nepieciešamību, bet tās savukārt neizbēgami nostājās blakus politiskiem institūtiem.

19. gs. beigās un 20. gs. sākumā Krievijā parādās vēl kāda īpatnība. Protams, absolūtisms dibina savas skolas, taču šīs skolas nav nekas cits kā spoguļattēls, kas atspoguļo absolūtisma valsts vajadzības. Tāpat Krievijā attīstās gara dzīve, turklāt intensīvāka, nekā Rietumos pieņemts domāt. Bet kā šī gara dzīve var attīstīties? Tikai opozīcijā, pat revolucionārā noskaņojumā pret valsts dzīvi. Var redzēt, kā šī izteikti monolīti organizētā valsts sašķeļas trīs locekļos, bet būtībā tikai sašķeļas, jo nevar ar esošo neko prātīgu iesākt. Tas mums rāda, cik neiespējami ir saspiest šīs trīs izcilās cilvēku dzīves sfēras vienotā valstī.

Es varu jums to tikai ieskicēt. Var studēt tālāk un iedziļināties atsevišķos fenomenos: piemēram, kā šie trīs krievu valsts dzīves locekļi attīstās Pasaules kara laikā, kā šī kara rezultātā vispirms rodas nebūtiskā Miļukova valdība, kā pēc tam caur Kerenski attīstās kas tāds, ko var nosaukt par absolūtisma pārtapšanu demokrātiskā valsts sistēmā, lai arī saglabājot ticību monolītas valsts visvarenībai, un tad var redzēt, kas jau pēc neilga laika nosaka Kerenska valdības neveiksmi. Krievu valstij, kas vēlējās būt demokrātiska, netika dota iespēja pat pieskarties svarīgiem jautājumiem, tostarp saimnieciskajam jeb agrārajam jautājumam, jo agrārajā jautājumā krievu asociācijas ir tās, pret kurām sabrūk visa demokrātija, ja to mēģina ieviest caur absolūtismu.

Tas parādās visai konkrēti. Lai arī nevar uzreiz saskatīt visu, taču, bezaizspriedumaini pārlūkojot šo Krievijas tapšanu, tās virzīšanos uz neiespējamu sociāldemokrātisko struktūru, jo viengabalainā valsts sašķēlās, nespēdama aptvert trīs dzīves sfēras, var redzēt, ka tieši šis Austrumeiropas piemērs ir ļoti nozīmīgs. Tālredzīgajiem angļu politiķiem ir taisnība, ka viņi tieši Krievijā saskata to pasaules eksperimenta lauku, kurā parādās cilvēces attīstības gaita.

No šī redzespunkta varētu pārlūkot visu Eiropu un ieraudzīt, ka viengabalainā valsts visur jūk laukā. Kaut arī dažviet tā vēl izskatās samērā konsolidēta, tomēr agri vai vēlu izjuks, jo nevarēs pārvaldīt visas trīs cilvēku dzīves jomas. Paskatieties tikai, kā pēdējā laikā cilvēki, kuri ir pilnīgi pārņemti ar politiskiem noskaņojumiem, nespēj pārvaldīt saimniecisko dzīvi.

Šai ziņā labu piemēru piedāvā Francija. No savas revolūcijas 18. gadsimtā Francija izglāba to, ko var nosaukt par īstu iekšēju demokrātisku nostāju, lai gan šī demokrātiskā nostāja ir saistīta ar lielu konservatīvismu attiecībā uz ģimenes dzīvi. Lai arī līdztekus demokrātiskiem noskaņojumiem daudz kas atgādina mietpilsoniski patriarhālas tendences, tomēr savā visdziļākajā būtībā francūži izrādīja tendenci pēc demokrātijas, lai arī ne pašas tīrākās, tomēr diezgan izteiktas, ja salīdzina ar citām Eiropas tautām. Šī demokrātija mēģināja pārņemt valsts dzīvi. Tas izpaudās kā abstrakta valsts iedalīšana daudzos departamentos, tomēr visi šie departamenti tika pakļauti vienai virsstrukturai. Tas arī viss, ko var minēt kā Franču revolūcijas augli.

Atliek aplūkot kaut vienu šīs valsts struktūras detaļu, proti, viena departamenta prefekta posteni, lai redzētu, cik neorganiski politiski tiesiskais elements valstī ir saistīts ar saimniecisko elementu. No vienas puses, prefekts nav nekas vairāk kā Parīzē esošās valdības izpildorgāns. Dažādie departamenti atrodas centrālās varas rokās. No otras puses, departamenta prefektam ir saikne ar reģionālajiem saimniecisko interešu grupējumiem. Tātad, vēlēšanas Francijā noteikti vada prefekts, taču rezultāts nebūs tas, kāds tas varētu būt, ja prefekts ņemtu vērā viņam pakļauto saimniecisko grupējumu intereses.

Francijā ir partijas ar savām devīzēm un lozungiem, bet šo partiju reālā nozīme ir daudz mazāka, nekā tā, ko nosaka departamenta saimnieciskās intereses. Šai ziņā ir ārkārtīgi interesanti studēt atsevišķus francūžu dzīves faktus. Tieši Francijas piemērs rāda, ka cieša tiesiskās valsts sistēmas sadarbība ar saimniecisko sistēmu nevar būt patiesa, jo valstiskā elementa iedarbība uz saimniecisko dzīvi nav produktīva.

Es pats gadu desmitiem – tiešajā uztverē – studēju pazīmes, kurām neizbēgami bija jānoved pie Austrijas norieta. Austrija nevarēja nesabrukt, jo, tuvojoties jaunām demokrātiskām tendencēm, tai bija savā valsts dzīvē jāienes demokrātija. Taču šīs valsts garīgās dzīves struktūra bija ārkārtīgi daudzveidīga. Toreiz Austrijā dzīvoja 13 dažādas tautības un pastāvēja 13 oficiālas valodas, kā arī diezgan sarežģīta saimnieciskā dzīve, kas, no vienas puses, bija pieslēgusies Austrumiem, no otras puses, Vācijai un Rietumeiropai, kā, piemēram, Itālijai u.c. Kad esošajā Austrijas valsts dzīvē pienāca laiks ieviest ko demokrātisku, to izdarīja, nodibinot reiha padomi. Šajā reiha padomē tika izveidotas četras dažādas sekcijas: tirdzniecības kūrija, lielo zemes īpašnieku kūrija, pilsētīgtu un industriālo reģionu kūrija, lauku draudžu kūrija. Ja iedziļinās šajā jautājumā, var redzēt, ka Austrijas parlaments sastāvēja tikai no saimniecisko interešu pārstāvjiem, un viņiem bija jāveido valsts. Rezultātā viņi vienkārši pārnesa savas saimnieciskās intereses uz valsti. Tādejādi radās nevis īsta valsts, bet dažādu saimniecisko interešu konglomerāts, pret kuru sacēlās minēto nāciju gara dzīve, kurai iekšēju iemeslu dēļ bija jāsaņem pret šo valsts sadrumstalotību.

Mēs varam novērot arī ko citu, kas ir daudz internacionālāks, pat universāls. Katrā ziņā viss, kas Jauno laiku cilvēku dzīvē tiek aplūkots bezaizspriedumaini, liecina par sabiedriskās dzīves trejādas struktūras tendenci. Ņemsim visuzkrītošāko parādību, kas pēdējā laikā ir uznākusi uz skatuves – sociāldemokrātisko jautājumu. Es uzsveru: nevis sociālo, bet sociāldemokrātisko. Kad Krievijā valsts dzīve gribēja demokratizēties, tā neizbēgami cieta neveiksmi, jo nespēja saturēt kopā trīs dzīves jomas, kā tam būtu jānotiek pēc demokrātiskas valsts izpratnes. Krievu tautai tika uzspiests kaut kas pilnīgi svešs. Un tas, kas Krievijā attīstās šodien, sociālo dzīvi neizbēgami novedīs pie sabrukuma. Sociāldemokrātija tās praktiskajā izpausmē, kuru demokrātijas – dziļākās cilvēka būtnes prasības – vārdā paveic marksismam uzticīgā sociālistiskā kustība, ir vērojama mūsdienu Krievijas bēdīgajā liktenī, par kuru jau šodien var teikt – naivo strādnieku ideāli tiek īstenoti, astoņu stundu darbadienu pārvēršot divpadsmit stundu darbadienā, parastu organizāciju, kas strādniekiem deva cerību tikt pie brīvības, vietā ieviešot militāru darba režīmu, kas sola būt daudz tirāniskāks nekā kādreizējais prūšu militārais režīms. Tie ir ļeņinisma un trockisma augļi.

Tas arī nevar būt citādi. Tas tikai radikālā pārspilējumā parāda, kā no proletariāta attīstījusies sociāldemokrātiskā kustība. Mūsdienu Krievijā valdošo kārtu pārstāv tikai pāris miljoni industrijas

strādnieku no visiem krievu tautas miljoniem; principā tā ir pāris miljonu industrijas strādnieku tirānija. Kā tā ir radusies? Mēs varam teikt, ka šī sociāldemokrātija cilvēka dzīvi uzskata par atkarīgu no saimnieciskās ražošanas un gara dzīve tai ir “tikai” ideoloģija – garaiņi, kas rodas no saimnieciskās ražošanas. Tātad, kā šī sociāldemokrātija varēja rasties?

Šī sociāldemokrātija, kas atrodas marksisma ietekmē – jo es, protams, šeit nedomāju veselīgu sociālismu –, īstenībā ir nesen radušās buržuāziskās kustības grēka sekas. Kur vien mēs paskatītos, izejot cauri visai civilizētajai pasaulei, kā es to izdarīju Krievijas un Francijas piemērā, un aplūkojot šīs civilizētās pasaules attīstību, mēs pamanītu, cik ārkārtīgi stipri saimniecisko dzīvi ir ietekmējusi tehnika, un cilvēks ticis izrauts no agrākās dzīvās saiknes ar savu amatu, noliekot viņu pie vienaldzīgas mašīnas vienaldzīgā fabrikā. Proletariāts būtībā nav iepazinis neko citu, izņemot saimniecisko dzīvi.

Nākotnē arvien augošo proletariātu būs nepieciešams iekļaut kādā sociālā struktūrā. No tā, ko ieviesa cilvēces vēsturiskā attīstība, nav bijis iespējams izmantot neko, kas palīdzētu izgudrot kādu viengabalainu struktūru, lai aptvertu gan saimniecisko dzīvi vadošās personības, gan garīgajā dzīvē darbojošās personības, gan tos, kas strādā ar rokām. No vecajiem spēkiem netika attīstīti jauni spēki. No vecajām pirmu valstīm neizveidojās patiesi demokrātiskas iestādes. Tādēļ jāsaprot, ka faktiski modernā sociāldemokrātija izveidojās dēļ jaunākās vēstures vadošo cilvēku nespējas tikt galā ar saimnieciskās dzīves uzdevumiem [proti, tās industrializāciju - Tulk.]. Šādā situācijā valstis nespēja aptvert ātro saimnieciskās dzīves attīstību, un tieši šī nespēja risināt to, kas cilvēka dvēselē sacēlās līdz ar proletariāta rašanos, pierāda faktu, ka no tādas valsts, uz kādu cilvēki bija spējīgi, nevarēja izrietēt auglīga sociālā organisma struktūra.

Es varētu minēt vēl daudz citu piemēru, lai parādītu, ka tiešām pastāv nepieciešamība trīs galvenās cilvēku dzīves jomas organizēt pēc tām atbilstošiem īpašiem principiem.

Par šo nepieciešamību vajadzēja runāt jau pirms šausmīgās katastrofas [Pirmā pasaules kara], kas pēdējos 4, 5 gados skaidri parādīja trakojošos graužošos spēkus. Bet es nedomāju, ka cilvēce, kas laikā pirms 1914. gada dzīvoja ilūzijās par varenu pacēlumu, būtu jebkādā veidā uzrunājama šīs nepieciešamības sapratnei. Tagad ir pienācis laiks, kad šāda nepieciešamība vairs nav teorētiski jāpierāda, un tām valstīm, kuras sevišķi apdraudēja monolītas valsts forma, jāatsakās no tās un jāapzinās nepieciešamība veidot sevi pilnīgi no jauna.

Austrumos mēs redzam sagrautu kādreizējo Krievijas valsts sistēmu. Šodien tā atrodas nepieciešamības priekšā izveidot sevi no jauna, bet tā ir bezspēcīga to izdarīt veselīgā veidā, jo ir spiesta pieņemt to, kas nekad nevarētu izaugt no pašas krievu tautas, to, kas kā vispārējs, visiem pielietojams sociālistisks šablons tika uzmaukts šai tautai virsū. Vācijas piemērs rāda, kā neizdevusies 1918. gada revolūcija no radušās situācijas radīja haosu. Un visuzkrītošākais mūsdienu Vācijā, uz ko skatoties, jāsaprot, sirds vai pušu plīst – cilvēki, kad ar tiem runā par sabiedrības norisēm, izskatās apjukuši un nezina, ko darīt. Kādēļ viņiem nav padoma? Tā vienkāršā iemesla dēļ, ka dogma par viengabalainu valsti ir pārāk dziļi iesakņojusies viņu apziņā, un viņiem nepietiek ar tām šausmīgajām mācībām, kuras viņi saņēma pēdējos 4 – 5 gados, lai satricinātu šo dogmu viņu dvēselēs un ļautu ieraudzīt vienīgo reālo sociālā jautājuma risinājumu. Es esmu te vienam, te otram jautājis, kā tas nākas, ka cilvēki guļ, ka nevienu nevar aizraut ar ko pozitīvu jaunas izveides vārdā? Ļaudis mierīgi

atzīst: jā, mēs ilgi dzīvojām ierakumos un nezinājām, vai pēc astoņām dienām vēl būsim dzīvi. Tādēļ mums pamazām kļuva vienalga, vai vispār izdzīvosim. Vai tas kāds brīnums, ka tagad mums ir vienalga, kādā sociālā iekārtā būs jādzīvo? Tā var iejusties dažā labā dvēseles noskaņojumā. Tā ir atbildējis patiešām ne viens vien no tiem, kuri piedzīvoja karu aci pret aci.

Protams, pašreizējā situācija ir saprotama, bet ir kas lielāks un nozīmīgāks – vēsturiska, gluži cilvēciska nepieciešamība, kurai der tikai viens no “vai nu, vai” uzstādījuma. Es domāju, ka šeit jau ir saprotams – jo situācija tiešām nav tālu no šādu viļņu izplatīšanās visā Eiropā –, ka nav iespējams trīs dzīves jomas – gara dzīvi, valsts dzīvi un saimniecisko dzīvi – apvienot vienā veselumā. Jāatzīst nepieciešamība nostādīt katru jomu uz sava pamata.

Es ļoti labi zinu, cik daudz iebildumu var izvirzīt pret sociālā organisma trejādes ideju, taču tie visi rodas tikai vecās domāšanas valgos. Ja aplūko pašreizējo pasaules stāvokli, kā es to mēģināju raksturot ar dažiem piemēriem, ir redzams: šis priekšlikums atšķiras no citiem, daudz utopiskākiem, jo tas nepiedāvā gatavu programmu, tas nepretendē uz viszinību, tikai saka: ja sociālā dzīve tiks sakārtota tā, lai labākās cilvēku īpašības varētu patstāvīgi un brīvi izpausties brīvas, emancipētas gara dzīves jomā; ja tajā dzīves jomā, kurā visi pieaugušie cilvēki ir vienlīdzīgi tiesību un pienākuma priekšā, tiks demokrātiski risināti jautājumi, kas vienādā mērā skar visus; savukārt jomā, kurā cilvēki strādā, lai apmierinātu viens otra vajadzības, ražojot dažādus produktus un preces un sniedzot pakalpojumus, pārvalde notiks pēc saimnieciskiem principiem – tieši tad, ja katrs cilvēks tiks aicināts aktīvi piedalīties sabiedrības dzīvē, kļūs iespējams sociālā jautājuma risinājums.

Es neticu, ka tas, kurš pazīst dzīvi, piekritīs paviršajam uzskatam, ka sociālais jautājums radies vakar un vajadzīgas tikai noteiktas idejas vai secinājumi “iz dzīves”, lai sastikētu kādu nebūt programmu, kas atrisinātu sociālo jautājumu. Tādu mikstūru ir daudz. Uz šādu viszinību sociālā organisma trejādes ideja nekādā gadījumā nepretendē. Tā atzīst, ka sociālais jautājums pastāv, bet neuzskata, ka to iespējams atrisināt pāris dienu laikā ar kādu noteiktu paņēmieni vai dekrētu. Tas būs aktuāls arī nākotnē, tas cauraudīs mūsu dzīvi, un risinājums nāks tikai tad, ja cilvēki ikdienā būs organizēti tā, lai arvien no jauna radušās grūtības pamazām pārvarētu. Nākotnē visa dzīve būs nepārtraukta sociālā jautājuma risināšana.

Ja cilvēki trejādā sociālā organismā varēs organiski strādāt un pieņemt lēmumus, tad šim impulsam ir cerība panākt tā saucamā sociālā jautājuma risinājumu. Tas nevēlas sociālo jautājumu risināt teorētiski, bet dot cilvēkiem iespēju risināt to permanenti, kopā strādājot un kopā spriežot. Šo priekšlikumu – proti, trīs dzīves jomu raksturojumu, ko es jums šodien varēju tikai ieskicēt – tā piekritēji un nesēji neuzskata par nesatricināmu dogmu. Es gribētu vien iekustināt dvēseles, lai pēc iespējas vairāk cilvēku sajustu aicinājumu veltīt savus labākos spēkus šīs postažas pārvarēšanai un jaunas dzīves izveidei.

Ja šādi, no dažādām pusēm, kopā darbojas pietiekami daudzu cilvēku labā griba, kļūst iespējama auglīga diskusija, un faktiski sociālā organisma trejādes mērķis ir šāda auglīga diskusija. Mums nācās atzīt, ka runāt par šo impulsu pirms pasaules katastrofas nebija iespējams, bet tagad mēs esam noskaņoti nedaudz optimistiskāk. Katrā ziņā man jāsaka, ka šis optimisms ir saistīts ar zināmām skumjām, redzot, kā par lielo Skolotāju kļūst nevis skaidrais saprāts, bet arvien pieaugošais posts, ka diemžēl tieši nelaimē cilvēkiem būs jānonāk pie atziņas par šeit izteikto impulsu un jāraisa atklātu

diskusiju par šo ideju, lai tā tiktu uzverta nopietni. Daudz būs atkarīgs no tā, vai šādas lietas tiks uzvertas nopietni.

Vēl arvien Eiropas cilvēci un visu mūsu civilizāciju ir pārņēmis kas līdzīgs dvēseļu miegainībai. Lai arī ir tādi, kas jau darbojas sociālā organisma trejādes kustībā savas pārliecības dēļ un ir pat kaut ko paveikuši, tomēr viņi apzinās, ka pareizais vēl tikai nāks – tas var sākties tikai tad, ja pietiekami daudz cilvēku ķersies pie noteiktām lietām.

Mums Štutgartē bija iespēja nodibināt astoņgadīgo brīvo skolu, kurā bērni no sestā, septītā līdz 14., 15. dzīves gadam tiek mācīti pēc brīvās gara dzīves principiem, lai pēc skolas beigšanas iekļautos sociālajā dzīvē. Mēs daudz esam mēģinājuši šajā jomā, esam pievērsuši uzmanību arī saimnieciskām lietām. Mēs gribam uzbūvēt dažādas saimniecības nozares pēc trejādes principiem, t.i., organizēt un finansēt tās cerībā, ka mums izdosies radīt pārlicinošu piemēru, paraugu, kas palīdzēs saprast šo ideju. Bet, lai to iekustinātu pietiekamā apmērā, lai vispār iekļautu to realitātē, vispirms ir nepieciešama pietiekami liela cilvēku skaita piedalīšanās diskusijā par to, ko īsti grib sociālā organisma trejādes impulss.

Uz to, un ne uz ko citu, es gribēju jūs mudināt ar šo vispārīgi ieskicēto izklāstu, kuru šovakar varēju piedāvāt jūsu uzmanībai.

Seko diskusija, kurā izskan daži jautājumi un iebildumi par lekcijas saturu.

NOSLĒGUMA VĀRDS

Man jāsecina, ka šajā diskusijā netika izteikts neviens reāls iebildums. Es ļoti labi saprotu, ka manis stāstītais raisa visdažādākos jautājumus, un nav iespējams tos vienā stundā izskaidrot tik izsmeļoši, lai nerastos vēl simtiem tūkstošiem jaunu jautājumu. Tādēļ es gribētu atzīmēt tikai dažus punktus, sniegt dažas norādes tā vietā, lai atbildētu uz atsevišķiem jautājumiem, jo tas tiešām varētu prasīt vairākas dienas.

Vispirms es gribu pievērsties tam, ko beigās teica priekšsēdētāja kungs, proti, ka neesot tikuši doti skaidri formulējumi, ko šī trejāde īsti grib. Redziet, esmu mēģinājis savā grāmatā "Būtiski sociālā jautājuma aspekti", cik vien labi to var tādās kustības ietvaros, kas tikai nupat sākusies, apcerēt konkrētas problēmas, piemēram, jau pieminēto ražošanas līdzekļu cirkulāciju, kuru es piedāvāju nerealizējamās ražošanas līdzekļu nacionalizācijas vietā. Šādus skaidrojumus jūs grāmatā atradīsiet vairāk, nekā gaidāt. Man arvien no jauna jāuzsver, ka es mēģinu parādīt – šis trejādes impulss ir uzverts no reālās dzīves, kas nebūt nav divdimensionāla; tai piemīt arī zināma dziļuma dimensija. Tādēļ nav nemaz tik vienkārši reāliem faktiem apvilkt abstraktas kontūras, kā tas, iespējams, būtu vēlams, jo, protams, katra problēma vispirms ir jānoformulē. Es lūdzu ņemt vērā, ka šī kustība ir pašā sākumā, tāpēc šīvakara lekcijas nobeigumā es ierosināju diskusiju, jo uzskatu, ka tikai diskusijā izkristalizējas kas patiesi auglīgs.

Tagad es gribētu skart vismaz dažus no uzdotajiem jautājumiem. Pārpratums starp Dr. S. kungu un mani ir radies tādēļ, ka es nerunāju par trim parlamentiem, kā doktora kungs to ir sapratis. Būtisko

trejādes aspektu es saskatu nevis šobrīd vienotā parlamenta sadalīšanā trīs parlamentos, bet panākot to, lai parlaments atbildētu tikai par demokrātisko pārvaldi, savukārt divi citi sabiedriskās dzīves lauki netiktu pārvaldīti demokrātiski, bet tā, kā tas atbilst šo dzīves jomu būtībai. Ir ļoti grūti šīs konkrētās lietas izteikt abstraktos jēdzienos, tādēļ es gribētu savu atbildi ilustrēt.

Veidojot Valdorfskolu, man bija kārtīgi jāiedziļinās visās valsts pārvaldes izraisītajās sekās izglītības jomā. Man nācās konstruēt Valdorfskolu, balstoties divos apsvērumos. Viens no tiem bija nepieciešamība ielikt Valdorfskolas pamatā impulsu, kas atbilstu garīgās dzīves prasībām. Otrs – es protams nedrīkstēju būvēt gaisā. Man bija jārada skola, kura bērniem, kas to pabeidz, teiksim, 14. dzīves gadā, vai arī, piemēram, aiziet no tās agrāk, nodrošinātu iespēju iekļauties citu skolu dzīvē. Tādēļ man nācās izpētīt parasto skolu mācību plānus. Un te – es lūdzu man piedot, ja minēšu pārāk konkrētas lietas, taču es ceru, ka tas jums palīdzēs mani labāk saprast – es uzdūros mācību plāniem, kuros ir precīzi aprakstīta stingri noteikta mācību viela, mācību mērķi utt. Redziet, tas ir pilnīgi citādi, ja cilvēks pedagoģiju un didaktiku uzskata par mākslu un ar šādu nostāju studē, kā norisinās cilvēka būtnes attīstība starp 7. un 14. gadu, kas šajā laikā bērnam būtu jāmača. Esmu pārliecināts, ka mācību mērķus var izlasīt pašos bērnos, kuri attīstās no gada uz gadu. Un tāpēc es gribēju lūgt mācību mērķus noteikt kādam, kurš reāli darbojas ar bērniem, nevis ir atrāvis no skolas dzīves un kļuvis par ierēdni valsts izglītības sistēmā, lai organizētu tās demokrātisku pārvaldi. Tātad, es gribētu, lai visu, kas attiecas uz cilvēka gara dzīvi (un pirmām kārtām audzināšanu un izglītību) pārvaldītu tie, kas piedalās šajā dzīvē, kuri paši to īsteno un veido. Runa ir par to, lai pati pārvaldes struktūra būtu veidota no garīgās dzīves substances. Vēl šodien man bija jārunā par to, kā bērni, absolvējot trešo klasi, varētu iekļauties citās skolās, un tad atkal pēc trīs gadiem, ap 12. dzīves gadu – taču tikmēr tie saņemtu brīvību. Jūs redzat, man bija jārēķinās ar ārējiem faktoriem.

Tāda ir trejādes būtība. Tā vienmēr stāv uz reāla pamata, un tai jāstrādā, balstoties realitātē. Bet reāls pamats nav kaut kas nenoteikts. Gara dzīve taču reāli pastāv, tā tiek pārvaldīta kaut vai tāpēc, ka viens ieņem vienu pozīciju, bet otrs citu. Es vienkārši gribu, lai garīgās dzīves joma atbrīvotos no valsts diktāta, lai garīgā pārvalde veidotos hierarhiski, kaut arī skaidrs, ka šajā hierarhiskajā pārvaldē būs savas nepilnības. Es zinu, ka docentiem ir savi īpaši iebildumi, bet varbūt šādas pārejas īstenošanai ir nepieciešamas jo lielākas nepilnības, lai varētu sasniegt zināmu pilnību. Par ko šeit ir runa? Runa ir par to, lai no tīri pedagoģiskiem, didaktiskiem un citiem gara dzīves aspektiem izveidotu didaktisku gara dzīves korpusu, kas tiktu pārvaldīts lietišķi, tikai nedaudz atgādinot Klopštoka “Zinātnieku republiku”. Tas ir tiešām iespējams, ja vien cilvēkiem pietiek labās gribas to organizēt.

Es domāju, ja tas izdotos, kļūtu pilnīgi skaidrs, ka pedagoģija, kas tiek organizēta pēc augstskolu parauga, līdz šim ir piederējusi pie sliktākajām disciplīnām, vismaz Viduseiropā. Ļaujiet man minēt konkrētu piemēru. Parasti pedagoģija kā pasniedzamais priekšmets tiek piekārts kādam, teiksim, biologam vai matemātiķim kā blakus slodze. Bet minētajā “zinātnieku republikā” to, kurš pierāda sevi kā labu pedagogu, var atsaukt uz trīs gadiem no viņa pamatdarbavietas skolā, lai pasniegtu pedagoģiju augstskolā. Pēc tam viņš var atgriezties pie sava mācību priekšmeta un pie bērniem.

Kas attiecas uz ārējo struktūru, tad jāsaprot, ka līdz šim mūsu Valdorfskolas skolotājiem Štutgartē klājies izcili. Tad radās jautājums par skolas direktoru. Kurš būs direktors? Saprotams, neviens. Mums visi skolotāji ir vienlīdzīgi, un tas, kuram ir mazāk stundu, rūpējas par pārvaldes lietām. Jau

tagad var redzēt, ka centīgie skolotāji tiek atzīti par autoritātēm, par dabiskām autoritātēm, un tā veidojas noteikta hierarhiskā sistēma. Bet šī nebūt nav atbilde uz jautājumu, kuru uzdeva virstiesneša kungs: kurš pavēl? Tas notiek pats no sevis. Es, protams, izvairīšos no vārdu minēšanas, bet tāda sistēma veidojas.

- Kā jūs varat jautāt vecākiem, vai skolotāji viņus apmierina? (*Wie fragen Sie die Eltern über den Lehrstand?*) Tā jau ir diktatūra!

Dr. Šteiners: Jūs varat saukt to par diktatūru, te nosaukums nav būtisks, lai arī šeit viens tieši neizšķir. Te runa ir par objektīvu patiesību [kas pastāv tajā, ka tikai vecāki var objektīvi spriest par skolotāju atbilstību viņu amatam, proti, pēc savu bērnu labsajūtas. Tulk.] Jūs esat zinātnieks, un jums nebūs grūti saprast, ja es teikšu, ka, teiksim, Pitagora teorēmai nekaitē, ka to atklāj kāds "diktators", tādēļ ka pašā lietā ir zināma nepieciešamība [tā ir objektīva patiesība. Tulk.]

- Un reliģijas mācība?

Dr. Šteiners: Te runa ir par to, ka daži teorētiski jautājumi pāriet didaktikas jomā. Attiecībā uz reliģijas mācību bija lietderīgi manis pasniegto pedagoģijas un didaktikas mācību kursu izpaust tikai metodikā; nevis pasaules uzskatā, bet mācību procesa organizācijā. Valdorfskolai nekādā ziņā nav jābūt noteikta pasaules uzskata skolai. To var panākt tādejādi, ka visas manas iestrādes attiecas uz pedagoģiski didaktiskiem jautājumiem. Katoļu vecāku bērni saņem katoļu reliģijas mācību, bērni, kuru vecāki ir evaņģēlisti, saņem evaņģēlistu reliģijas stundu no katoļu vai evaņģēlistu mācītāja. Bet mums ir arī liels skaits proletāriešu un antroposofu bērnu, un viņi vēlējas brīvas reliģijas stundu. Tā bērni, kuru vecāki pieprasīja brīvas reliģijas stundu, saņem no visām konfesijām brīvas reliģijas stundu, atbilstoši mūsu pārlicēbai. Tātad, šajā jautājumā izšķiroša ir patiesības izjūta atbilstoši noteiktiem sociāliem instinktiem (*Triebe*). Es gan negribu teikt, ka tā tas paliks vienmēr, jo nav izslēgts, ka notiks zināma attīstība.

Tapšanas procesā lietas izskatās citādi nekā pēc laika. Un prakse rāda, ka uz priekšu virzīties var tikai tad, ja garīgo jautājumu risināšana nav atkarīga no parlamenta. Tādēļ es nevaru piekrist trīs parlamentiem un nevaru atbildēt uz jautājumu, kas būtu, "ja Kerenskim būtu trīs parlamenti...". Lieta tāda, ka viņam jau esošajā **vienā** parlamentā jātiek galā ar neatrisinātiem jautājumiem. Es, piemēram, neredzu nekādu kauzālu saikni starp trejādi un to, kas bijis līdz šim; es tikai centos pievērst uzmanību tam, ka iepriekšējās sociālās dzīves struktūras ir cietušas neveiksmi trijās dzīves jomās, kuras nav divas vai četras, vai vēl vairāk, bet tieši trīs.

- Dr. S.: Es neesmu šo iebildumu nopietni pārdomājis.

Dr. Šteiners: Es tā arī sapratu! Un tagad es jautāju – pēc valsts piedzīvotās neveiksmes visās trīs jomās –, ko iesākt tālāk? Es varu atbildēt vienīgi tā: izveidot ko jaunu, nevis kauzāli turpināt veco, tomēr ļaut pastāvēt arī tam, kas vecajā bijis labs. Jūs redzat, ka jautājuma atbildes elementi atrodas jūsu paša teiktajā. Arī saimnieciskajā jomā es nevēlos parlamentu; dieva dēļ, nekādas demokrātijas saimnieciskajā jomā! Te jāizveido nevis hierarhiska, bet no pašas jomas nākoša kārtība.

Šīs jomas nepastāv paralēli cita citai – kā to var lasīt manos “Būtiskajos jautājumos...”, ražošanas līdzekļu cirkulāciju būtiski ietekmē tas, ko rada [ievieš] garīgā joma; gars tiešā nozīmē iedarbojas uz saimniecību. Cilvēku posteņus saimnieciskajā dzīvē lielā mērā noteiks garīgā organizācija. Garīgajā organizācijā tiks konstatēts, uz ko konkrētais cilvēks ir spējīgs un vai viņš ir pietiekami izglītots, lai veiktu noteiktus darbus; no tā būs atkarīgs, kādu vietu viņš varēs ieņemt saimnieciskajā organismā.

Tam, protams, ir jānotiek, saskaņojot saimnieciskās un garīgās dzīves apsvērumus. Pateicoties īpašām spējām, kāds cilvēks ieņems augstāku pozīciju nekā citi. Tas novērsīs varas hierarhiju un birokrātiju. Jebkurš birokrātisks parlaments noved vienīgi pie saimnieciskās sistēmas sabrukuma. Tāpēc ir tik svarīgi, kā trīs locekļi tiek organizēti. Nav tā, ka katram no tiem vajadzīgs savs parlaments. Ir tikai **viens** parlaments, un tajā var piedalīties ikviens, kurš balstās pilngadību sasnieguša cilvēka spriestspējā. Tam ir būtiski visi tiesību jautājumi, jo tie skar visu pilngadīgo cilvēku intereses, taču pats par sevi saprotams, ka visi pilngadīgie cilvēki nav līdzīgi savās spējās. Toties juridisku jautājumu risināšanā ir izmantojams atbilstošs aritmētisks paņēmieni. Te vispār būtu jārunā par tiesību pamatojuma teoriju (*Rechtsbegründung*). Tiesības nenosaka spriedumi, bet sajūtas, ieradumi, kas rodas kopā dzīvojošo cilvēku mijiedarbībā. Par tiesībām var spriest paši tajā iesaistītie cilvēki. Es nedomāju, Dr. S., ka katram cilvēkam būtu jāizdomā savas pareizās tiesības, bet kopā viņi tās atradīs. Tas veido demokrātiju. Es uzskatu, ka daudz svarīgāka ir dažādu cilvēku sadarbība, nevis ģeniāls dažu cilvēku sniegums. Parlamentā es gribētu redzēt pilngadīgus cilvēkus, kas lemtu galvenokārt par tiesību jautājumiem, tostarp arī par labklājības iestādēm, jo par tām arī var lemt ikviens pilngadīgs cilvēks. Savukārt par konkrētiem lietišķiem un profesionāliem jautājumiem nevar spriest kurš katrs.

Par 8 stundu darba dienu trejādā sociālajā organismā vispār nevar būt runas, jo ko tad īsti nozīmē 8 stundu darba diena? Man jāatzīst, ka lielāko gada daļu es strādāju vairāk nekā 8 stundas dienā un neuzskatu, ka tas ir kas ārkārtējs, tomēr, es domāju, nav iespējams, nekaitējot sociālajai dzīvei, noteikt 8 stundu darba dienu kā obligātu. Tādēļ jūs “Būtiskajos jautājumos...” atradīsiet, ka darba laiku demokrātiski jānosaka valstij, bet līgumi jāslēdz par ienākumu sadali; nevis darba līgumi, bet līgumi par darba rezultātu sadali starp tā saucamajiem darba vadītājiem un strādniekiem.

- Tātad tiesību parlamentā?

Dr. Šteiners: Tiesību parlamentā tiks noteikts darba laiks un veids. Te roku darbs ir pilnīgi pielīdzināms garīgajam darbam. Garīgais darbinieks nedrīkst izvirzīt savas intereses kā svarīgākas. Ar labo gribu var savstarpēji saprasties, taču neviens nevar izvirzīt prasības, kas attiecas uz paša saimniecisko dzīvi. Tāpat ar parlamentā pieņemtiem likumiem nevar regulēt eksportu un importu. Šis jautājums jārisina pēc saimnieciskiem apsvērumiem. Ja es strādāju vienā uzņēmumā 20 gadus, man ir cits morālais kredīts cilvēku acīs nekā tad, ja es tur esmu tikai gadu. Savukārt demokrātiskajā dzīvē nav nozīmes, vai esmu lecīgs 21 gadu jauns zellis, lai spētu spriest. Savukārt saimnieciskajā dzīvē ir gan svarīgi, vai cilvēkam ir dzīves pieredze. Tas vienkārši ir nepieciešams cilvēces labā.

- Es tīšām uzdevu jautājumu par 8 stundu darba dienu. Ja tagad ieviesīs 4 stundu darba dienu, tad ko darīt uzņēmuma vadītājam? Mani personīgi netraucē 8 stundu darba diena, jo es arī strādāju vairāk. Bet es šeit domāju vispārēju darba laika regulēšanu.

Dr. Šteiners: Labi, lieta ir tāda: ja demokrātiskais parlaments nolemj ieviest 4 stundu darba dienu, tad vai nu ar šīm 4 stundām pietiks, lai apmierinātu visas saimnieciskās vajadzības, vai arī nepietiks. Ja nepietiks, tad katram ar savu pilngadīga cilvēka saprātu būs jāatzīst, ka ir nepieciešamas izmaiņas (demokrātijā arī var rasties vajadzība pēc izmaiņām), bet demokrātiskā ceļā, nevis saimnieciskās jomas varenajiem [materiāli nodrošinātajiem] veicot spiedienu uz pārējiem. Tātad saimnieciskās dzīves tiesiskās attiecības ir demokrātiskā parlamenta kompetencē. Bet saimnieciskie jautājumi nav – un kas tad **nav** saimniecisks jautājums, vai ne? Vai tad garīgo dzīvi vispār var atdalīt no saimnieciskās dzīves? Šeit pamatoti tika jautāts par naudu. Jā gan, viss kaut ko maksā. Tādēļ saimnieciskajā dzīvē es redzu rodamies atsevišķu saimnieciskās dzīves nozaru asociācijas, kuras saaudīsies kopā – radniecīgas un attālas nozares, kā ražošana, patērēšana u.c., kurās tiks risināti visi saimnieciskie jautājumi. Katras asociācijas detalizēta aplūkošana mūs aizvestu pārāk tālu.

Svarīgi, lai tie, kuri darbojas garīgās dzīves jomā, tiktu organizēti atbilstoši manis aprakstītajai gara dzīvei. Garīgie darbinieki, kā saimnieciskās dzīves dalībnieki, līdzīgi visiem pārējiem ir patērētāji un asociāciju locekļi, kas pieder saimniecības korpusam. Atšķirības ievieš pati dzīve. Nepastāv tādi trīs abstrakti institūti vai iestādes; trīs minētās sfēras pastāv katra cilvēka dzīvē, jo katrs tā vai citādi pieder tām. Garīgā dzīve tiek pārvaldīta hierarhiski, kamēr garīgi strādājošo saimniecisko dzīvi pārvalda saimnieciskās asociācijas. Tātad skolotāji u.c. arī ir iekļauti saimnieciskajā korpusā, saimnieciskajās organizācijās. Tā dažādas jomas sadarbojas caur pašiem cilvēkiem, un tās var noteikt pēc atsevišķām pazīmēm.

Tagad es gribētu atbildēt uz virstiesneša L. teikto: Ir saprotams, ka uz jautājumiem, kas skar visus pilngadīgos cilvēkus, ir vieglāk atbildēt nekā uz atsevišķiem lietišķiem jautājumiem.

Sociālisti – un tas vairs nav ducis, bet šokējoši daudz, kopš Vācijā atkal kļuvušas iespējamās dažādas kustības – tātad, sociālisti izdomāja, kā varētu organizēt atsevišķas saimniecības nozares, un uztiepa saimnieciskajai dzīvei tās formas, kuras apguvuši kā politiskie aģitatori. Un tā ir liela nelaime pašreizējās politiskajās diskusijās, ja ļaudis ir kaut ko samācījušies par politiskajām vēlēšanu cīņām, bet absolūti nespēj iedziļināties saimnieciskajos jautājumos.

Principā politiskie aģitatori neko nejēdz saimnieciskajā dzīvē, un tās noteikumos jo mazāk. Ir tikušas prezentētas dažādas utopijas, kā organizēt to vai citu sfēru. Es gribu minēt vienu piemēru. Kā lai industrijas nozares, kuras balstās smalkās, precīzās attiecībās starp ļoti dažādiem procesiem, tiek galā ar savu eksportu, ja tās grib organizēt pēc Mollendorfa plānveida saimniecības? Noteiktas lietas, kuras var pārvaldīt, tikai vadoties pēc paša saimniecības organisma noteikumiem, nevar pārvaldīt ar valdības plāniem un direktīvām, bet sekojot gluži praktiskiem un profesionāliem apsvērumiem.

Raksturīgs piemērs: tiek paziņots, ka skolu nevar atdalīt no valsts. Tas netikšot pieļauts, jo sociālistiskā valstī tas neesot nepieciešams. Kurš zina reālo cilvēces situāciju, nevis to, kas spokojas politisko

aģitatoru galvās, tam jāsaka – tieši sociālā valstī tas būtu nepieciešams! Cilvēces labad būtu nepieciešams atdalīt skolu no valsts ar tās marksistiskajiem nodomiem.

Es ticu, ka, pēc labākās gribas iedziļinoties dažos būtiskos dzīves aspektos, var atrisināt praktiski visus jautājumus. Man jau vairākkārt ir ticis iebilsts par trīs parlamentiem, un es vēl un vēlreiz uzsveru – par trejādi jārunā lietišķi, nevis jāmēģina cilvēkus sadalīt trīs grupās un izvietot trīs mājās. Tās nav trīs mājas. Ja es tikšu pareizi saprasts, tad gan jau cilvēki atklās, ka ir iespējams saprasties, risinot konkrētos jautājumus. Esmu jau iezīmējis noteiktu jautājumu risinājuma virzienus. Ja man būs lemts dzīvot vēl kādu laiku, es sniegšu arī citus padomus, lai gan labāk būtu, ja to darītu citi. Es domāju, ka gan jau tad varēs ar visu tikt galā.

Es gribētu vēlreiz uzsvērt: šeit nav runa par viszinību; šeit tiek mēģināts bez utopijām, detalizēti noskaidrot, kā šīs trīs dzīves jomas varētu pastāvēt pēc saviem noteikumiem, lai cilvēki, darbojoties tad vienā, tad otrā, tad trešajā, paši vadītos pēc tiem. Tad arī radīsies konkrēti un pareizi visu problēmu risinājumi.

Man pašam šī sociālā trejāde ir tik neapšaubāma lieta, ka es gribētu to salīdzināt – protams, salīdzināt aptuveni, *cum grano salis* – ar Pitagora teorēmas nešaubīgumu. To arī nevar pierādīt visos gadījumos, bet to var izmantot vienā vai otrā atbilstošā gadījumā. Trejāde nav jāabstrahē no konkrētām lietām, tā ir pielietojama katrā atsevišķā gadījumā, praktiski pielietojama. Ja trejādā organismā valsts dzīve, saimnieciskā dzīve un gara dzīve tiks organizētas atbilstoši, tad tiks sakārtota arī praktiskā dzīve.

Lai šovakar atbildētu uz visiem, tālu vedošiem virstiesneša jautājumiem, mums vajadzētu ļoti daudz laika, bet, cerams, varēja saprast, ka runa vienmēr ir par konkrētas īstenības veidošanu, tādēļ tik grūti dot abstraktas atbildes, ja mēs vēlamies palikt realitātē.

Es gribētu atgriezties vēl pie kādas lietas: es arī uzskatu par ārkārtīgi interesantu franču tautā izaugušo sindikālismu un domāju, ka šis jautājums vislabāk risināms ir tad, ja studē nacionalizācijas fenomenu. Ir ļoti interesanti studēt dažādas franču un angļu sociālisma nianses. Angļu sociālisms ir tikai nedaudz vājināta kapitālisma metode. Angļu strādnieku gadījumā saimnieciskais elements ir pievērstis tieši strādnieku interesēm, bet tas nav pilnībā izdevies, tāpēc angļu sociālismam ir saimnieciski oportūnistiska nokrāsa.

Vācu sociālisms marksismu ir uzņēmis ar militāru centību un pakļāvis to militārās organizācijas garam. Esmu darbojies strādnieku skolā, kas bija izveidota sociāldemokrātiem. Savas nemarksistiskās pārliecības dēļ es tiku atlaists ar vārdiem: “Nevis brīvība [ir vajadzīga], bet prātīgs spiediens.” Vācu sociālisms principā balstās tajā pašā garā, kas savulaik dzemdēja prūšu militarismu.

Savukārt franču sindikālisms ir tas – es nemēģinu dziedāt slavas dziesmas kādai tautai vai noniecināt citu –, kam piemīt asociācijas raksturs; tajā es saredzu vislabāko sākumu tam, ko es saprotu kā saimnieciskās dzīves asociāciju. Ja es to salīdzinu ar angļu vai vācu sociālismu, tad redzu, ka tieši tas nonāk pie manis raksturotās demokrātiskās valsts. Šai kustībai ir divas puses: viena izpaužas

buržuāzijas aprindās, otra strādnieku vidē. Kas buržuāzijai izveidojās kā kapitālisms, tas strādniekiem izveidojās kā sindikālisms. Tās ir vienas medaļas divas puses.

Es domāju, ka šīs trīs dažādās nianšes – angļu, franču un vācu – sociālismā ir saistītas ar tautu īpašībām. Un tad rodas kāds jautājums, ko es uzskatu par ārkārtīgi svarīgu. Nevajadzētu pielūgt kādu vispārēju sociālismu, un nav jādomā, ka tāds pastāv, bet jāvaicā sev: kā apieties ar katru tautu, ņemot vērā tās entitāti? Ja kāds studē marksismu Rietumeiropā, tad padzīvo šeit, Šveicē, un tad, uztvēris vietējās gara vēsmas, dodas uz Krieviju un uzspiež krievu tautai kaut ko tai pilnīgi svešu [Ļeņins], tad viņš būtībā sagrauj visu veselīgo, kas varētu izveidoties pašā krievu tautā. Bet, kā jau tika teikts, mēs nevaram šodien atrisināt visus sociālos jautājumus.

Dreigliederung und Gegenwärtige Weltlage, Aus GA 334, Zürich, 19.März 1920.